

Prof. Dr. Ğanim Kaddûrî Hamed'in “**İbnü'l-Cezerî'nin Tecvid İlmine Dair Çalışmaları**” başlıklı tebliğinin müzakeresi

Doç. Dr. Mûnteha Maşalı

1. Sayın başkan, muhterem hâzirûn hepinize saygı ve hürmetlerimi sunuyorum. Ğanim Kaddûrî el-Hamed Bey'in “**İbnü'l-Cezerî'nin Tecvid İlmine Dair Çalışmaları**” başlıklı tebliğinin müzakeresi bağlamında öncelikle şunu ifade etmek isterim ki kıraat ve tecvid alanının büyük üstadı İbnü'l-Cezerî'nin tecvid anlayışını, günümüzde Kur'an fonetiği ve tecvid tetkikleri dendiğinde akla gelen en otorite isimlerden biri olan Ğanim Kaddûrî el-Hamed Bey'in kaleminden okumak ve bizzat kendilerinden dinlemek gerçekten büyük onur. Bu vesileyle öncelikle zatiâlılerine şükranlarımı arz etmek istiyorum.

2. Tebliğ metninin müzakeresi sadedinde birkaç hususu dikkatlerinize sunmaya çalışacağım. Ancak bunu yaparken, fıkıh usulünün diliyle, tebliğ metninin mantûku değil de meskûtün anh'ı üzerine odaklanacağım; tebliğın satır araları itibariyle taşıdığı bir kısım delaleti, kıraat ve tecvid araştırmacılarına yönelik bazı telmih ve hatırlatmalarını ortaya koymaya çalışacağım.

2.1. Tebliğde İbnü'l-Cezerî'nin tecvid ilminin temel meseleleri hakkındaki görüşleri incelenirken, şu iki husus üzerinden bir inceleme yürütülmüştür: [1] İbnü'l-Cezerî'nin harflerin mahrec sayısına ilişkin görüşleri [2] İbnü'l-Cezerî'nin sıfat sayısına ilişkin görüşleri. Muhtemelen tebliğ metni ölçeğindeki bir yazının sınırlılığı sebebiyle bu iki hususla yetinilmiş olsa da, anılan iki hususun zikri dahi, tek başına bize şunu hatırlatmaktadır: Bir tecvid âlimini veya eserini incelerken, tecvid ilminin temel meseleleri ve problemleri merkeze alınmalı, söz konusu âlimin bu meseleler ve problemler karşısında nasıl bir duruş sergilediği tespit edilmelidir.

Tebliğ metninin tazammun ettiği bu hatırlatma, ülkemizde yürütülen tecvid çalışmalarını, alanın temel mesele ve problemlerini ortaya koyacak niteliğe taşıma gibi bir yükümlülüğümüzün bulunduğuna işaret ediyor. Dolayısıyla erken dönem dil çalışmalarından tecvid edebiyatına, İbn Sinâ'nın (ö. 428/1037) *Esbâbü Hudûsi'l-Hurûf*'u gibi flozofların kaleme aldığı metinlerden çağdaş sesbilim incelemelerine varana kadar ilgili bütün literatürü incelemeye almak ve bu incelemeden hareketle

tecvid ilminin temel meselelerini ve problemlerini ortaya koymak bir zorunluluktur. Bir tecvid âlimini ve eserini incelemeye esas teşkil edecek akademik bir şablon da sunacak olan bu çalışmalar, genç araştırmacılara yol gösterici olacaktır. Zira alanın problem ve meseleleri bilinmeden yapılacak bir çalışmanın katkı sağlaması beklenemez.¹

2.2. Tebliğin satır aralarında dile getirilen bir diğer husus, tecvid bilgisinin rivayet ve dirayetle olan ilişkisidir. Şöyle ki; tebliğde, İbnü'l-Cezerî'nin, ilk zamanlar hocasının izinden giderek 'elif'in sürekli olarak ince okunacağı yönünde bir görüş benimsediği, daha sonra bu görüşten vazgeçerek hocasına muhalefet ettiği bildirilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin bu tavrı, tecvid bilgisinin sadece rivayeti değil, aynı zamanda dirayeti de esas alan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir, bu yönüyle de son derece önemlidir. Nitekim pek çok tecvid âlimi de bu doğrultuda değerlendirmelere gitmiştir. Sözelimi Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd* isimli eserinde şunları söylemektedir:

"Kur'an okuyucuları tecvid bilgisi ve tilavet birikimi itibariyle farklı düzeydedirler. Bazıları karşılaştırma yaparak (kıyas) ve doğruyu yanlıştan ayırt ederek (temyiz) bilgiye ulaşır ki bunu yapan, zekâsını kullanan mahir kişidir. Bazıları da sema ve taklit yoluyla bilgiye ulaşır ki

---

¹ Tecvid alanının temel mesele ve problemleri olarak örnek kabilinden şu hususlar zikredilebilir:

- [1] Arap alfabesindeki aslî harf sayısı nedir?
- [2] Aslî harfleri sıralamada esas alınması gereken sistem nedir.
- [3] Fer'î harfler nelerdir?
- [4] Aynı mahreften çıkan harfler arasında bir öncelik sonralık var mıdır ve her harf özel bir mahrece sahip midir? Yoksa mahrec birliğine sahip harfler arasında, o mahrece ait olma bakımından bir tertip ve sıralama söz konusu değil midir?
- [5] Ses nedir? Sesin oluşumu nasıl gerçekleşmektedir? Sesin oluşumuna katkı sunan organlar nelerdir? Sesin oluşumunda ses-nefes arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- [6] Mahrec tanımları ve harflerin mahrecleriyle olan ilişkisi nedir?
- [7] Sıfatların taksimatında izlenen yöntem nedir?
- [8] Hareke-harf arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? Harekenin yeri neresidir?
- [9] Med miktarlarının belirlenmesinde hangi ölçüt esas alınacaktır?
- [10] Kur'an okuma usulleri olan hadr-tedvîr-tahkîk-tertil arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?
- [11] Kur'an'ı melodili/makamlı okumanın hükmü nedir?
- [12] Telaffuz kusurları nelerdir?
- [13] "Tam idğam", "nâkis idğam", "ğunneli idğam", "ğunnesiz idğam" şeklindeki idğam türlerinde harf ilişkileri nasıldır? Ğunneli idğamda harf-ğunne ilişkisi nedir? Ğunnenin telaffuz süresi nedir?
- [14] Şeddeli harfin telaffuz süresi nedir?

bunu yapan, kafası basmayan aciz kişidir. Aslında tecvid bilgisinin zekâ ve dirayet yönü, sema ve rivayet yönünden daha güçlüdür.”²

Cuhdü'l-Mukall müellifi Saçaklızâde Muhammed Mar'aşî (ö. 1115/1703) de tecvid ilmi itibariyle teorik bilgi ile pratik bilgi arasındaki ilişkiden bahisle şöyle demektedir:

“Hocalarımızın icrasını bütünüyle esas almamak, aksine, bu ilme ait meselelere ilişkin olarak âlimlerin eserlerine aldıkları açıklamalar üzerinde düşünmek, hocalarımızdan duyduklarımızı söz konusu kitaplarda kaydedilenlerle kıyaslamak bizim için bir zorunluluktur. Hocalarımızdan duyduklarımız, kitaplarda geçenlere uygun düştüğü sürece doğrudur, çeliştiğinde ise doğru olan kitaplardakidir.”³

Gerek İbnü'l-Cezerî'nin anılan yaklaşımı, gerekse Dâni ve Saçaklızâde'nin zikri geçen ifadeleri, tecvid ilminin “rivayet” ve “dirayet” olmak üzere iki dayanağının bulunduğunu gösterir ve hocalarımızdan aldığımız şifahi eğitimin, ancak kitabi bilgi tarafından teyit edilmesi durumunda kabul edileceği anlamına gelir. Ne var ki bizdeki Kur'an tedrisatında, hocalardan ahzedilen bilgi kutsallaştırılmakta ve kitabi bilgi ile çelişmesi durumunda dahi “Biz hocalarımızdan böyle okuduk” denilerek kitabi bilgi devre dışı bırakılmaktadır.

3. Tebliğde İbnü'l-Cezerî'nin kendinden sonraki tecvid edebiyatına etkisi üzerinde durulmuş ve bu etki, iki eser üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Şurası bir gerçek ki Ğânim Bey'in bu konuda burada işaret etmediği ve fakat *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye* isimli eserinde değindiği kayda değer tahlilleri bulunmaktadır. Vakf-ibtidâ ve mushaf imlası ile ilgili bilgilerin tecvid kitaplarında yer almasının tarihini, Dâni'nin *et-Tahdîd*'ine kadar götürmenin mümkün olduğunu belirtmesinin ardından, İbnü'l-Cezerî ile ilgili olarak dile getirdiği şu değerlendirmeleri buna örnektir:

“Görünen o ki İbnü'l-Cezerî'nin vakfla ilgili bahisler ile mushaf imlasına dair kimi konuları *el-Mukaddime*'nin sonunda dahil etme şeklindeki

² Ebû Amr ed-Dâni, *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*, nşr. Ğânim Kaddûri el-Hamed, Ammân 1421/2000, s. 67.

³ Saçaklızâde Mar'aşî Muhammed b. Ebû Bekr, *Beyânü Cuhdü'l-Mukall*, Kahire ts., s. 17-18.

uygulaması, sonraki müelliflerin tecvid ilmine dair eserlerinde bu konulara değinmelerini sağlamıştır.”⁴

4. Tebliğde de ifade edildiği üzere İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime*'si üzerine çok sayıda şerh çalışması yapılmıştır.⁵ Hatta Ğânim Bey'in bir başka çalışmasında da ifade ettiği üzere bu eser, tecvid ilmi alanında telifin rotasını değiştirmiş ve yeni bir süreci başlatmıştır. Çünkü sonraki dört asır içerisinde tecvid âlimleri bu eserle hemhal olmuşlardır.⁶ Gönül isterdi ki üstat Ğânim, tebliğinde, *el-Mukaddime* şerhleri üzerine bir değerlendirmede bulunsaydı ve bu şerhlerin güçlü ve zayıf noktalarını bizlerle paylaşırdı. Zira bilebildiğim kadarıyla kendilerinin de bu yönde iki şerh çalışması bulunmaktadır. Dolayısıyla da *el-Mukaddime* şerhleri üzerine söyleyeceği çok şey olduğu kanaatindeyim.

Tebliğe ilişkin müzakerelerimin bundan ibaret olduğunu ifade eder, saygılarımı sunarım...

---

⁴ Ğânim Kaddûrî Hamed, *ed-Dirâsât es-Savtiyye inde Ulemâi't-Tecvîd*, Amman 2003, s.70.

⁵ Bu şerhler için bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, s. 35-37.

⁶ Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, s. 70.